

بسم الله الرحمن الرحيم

عوامل دین در تقویت بنیه معرفتی جوانان

شیرین شیری نجار^۱

چکیده

تقویت بنیه معرفتی جوانان یکی از اهداف مهم در تربیت دینی و معنوی است که به رشد فکری و اخلاقی آنان کمک می‌کند. در این مقاله به بررسی عواملی پرداخته شده است که در ارتقای سطح آگاهی دینی و فکری جوانان مؤثرند. به ویژه، توجه به اصول دینی، ارتباط با جامعه دینی و استفاده از منابع معرفتی می‌تواند زمینه‌ساز تقویت درک دینی و افزایش بصیرت جوانان باشد. همچنین، در مواجهه با چالش‌ها و شبهات، ارائه راهکارهای عملی از سوی دین و پاسخ‌گویی مناسب می‌تواند به جوانان در حفظ اعتقاداتشان و مواجهه با مسائل روز کمک کند. این مقاله بر اهمیت رشد فکری و معنوی جوانان و نقش راهکارهای دینی در این مسیر تأکید دارد.

واژه‌های کلیدی: دین، جوان، بنیه معرفتی

۱- مقدمه

دوره جوانی، مقطع خاصی از زندگی است که فرد در آن در حال شکل‌دهی به هویت، باورها و ارزش‌های خود می‌باشد. این دوران به‌ویژه با جستجوی حقیقت، معنای زندگی و شناخت هدف‌مندی انسان همراه است. در چنین مقطعی، آموزه‌های دینی می‌توانند نقشی محوری در تقویت بنیه معرفتی و فکری جوانان ایفا کنند و در فرآیند رشد معنوی آنان تأثیرگذار باشند.^۱ با توجه به پیچیدگی‌های زندگی مدرن و چالش‌های پیش روی جوانان، دین به‌عنوان یک منبع غنی از آموزه‌های معنوی، اخلاقی و فلسفی، می‌تواند راهنمایی مؤثری برای پاسخ به سؤالات بنیادین زندگی ارائه دهد.^۲

در پیشینه تحقیق، پژوهش‌های مختلفی در زمینه تأثیر دین بر رشد فکری و معنوی جوانان صورت گرفته است. بسیاری از این تحقیقات به بررسی نقش آموزه‌های دینی در پرورش اخلاق، تقویت تفکر انتقادی و هدایت

^۱ کُهِف: ۱۳.

^۲ طباطبایی، المیزان، ج ۳، ص ۳۲۰.

جوانان به سوی کمال پرداخته‌اند.^۱ با این حال، خلاهایی در زمینه تأثیر دین در ابعاد مختلف رشد فکری و معنوی جوانان و چگونگی ارتباط آن با مواجهه آنان با مشکلات و بحران‌های زندگی وجود دارد که نیاز به بررسی دقیق‌تر دارد.^۲

ضرورت پرداختن به این موضوع به‌ویژه در دنیای امروز که جوانان در معرض فشارهای اجتماعی و فرهنگی مختلف قرار دارند، بیش از پیش احساس می‌شود. دین می‌تواند به‌عنوان ابزاری مهم در هدایت و راهنمایی جوانان در مواجهه با چالش‌های زندگی، به تقویت بنیه فکری و معنوی آنان کمک کند و از آن‌ها انسان‌هایی آگاه، متعهد و مؤثر در جامعه بسازد.^۳

هدف این تحقیق بررسی و تحلیل عواملی است که دین می‌تواند در تقویت بنیه معرفتی جوانان داشته باشد. این تحقیق به دنبال تبیین ارتباط میان آموزه‌های دینی و فرآیند رشد فکری و معنوی جوانان است و می‌خواهد تأثیر آن بر شکل‌گیری تفکر انتقادی، تقویت اخلاق‌مداری و درک عمیق‌تر از زندگی و جهان را بررسی کند. سؤال تحقیق به این شرح است: چگونه آموزه‌های دینی می‌توانند در فرآیند تقویت بنیه معرفتی جوانان و کمک به آن‌ها در درک بهتر از زندگی، دنیا و مسائل اخلاقی مؤثر واقع شوند؟

۲- مفهوم‌شناسی

۱-۲ دین

لغت‌شناسان برای دین معانی مختلفی همچون طاعت، جزاء، عادت، قهر، استیلا، تدبیر و سیره بیان کرده‌اند.^۴ در قرآن کریم نیز واژه «دین» به معانی متعددی به کار رفته است؛ از جمله جزاء^۵، شریعت و آیین^۶، و تسلیم و خضوع در برابر خداوند.^۷ در روایات نیز دین به معنای تسلیم و اطاعت کامل در برابر اوامر الهی آمده است؛ چنان‌که امام صادق (ع) می‌فرماید: «الدِّينُ هُوَ الْحُبُّ وَ الْبُغْضُ»؛ دین همان دوستی و دشمنی (در راه خدا) است.^۸

^۱ توکلی، نظام تربیت توحیدی، ص ۴۶.

^۲ لطف آبادی، روان‌شناسی رشد اخلاقی، ارزشی و دینی، ص ۱۵.

^۳ یوسف: ۲۲.

^۴ دهخدا، لغت نامه، ج ۹، ص ۱۱۵.

^۵ یوم الدین؛ فاتحه: ۴.

^۶ مائده: ۳.

^۷ آل عمران: ۸۳.

^۸ کلینی، کافی، ج ۲، ص ۱۲۵.

در حقیقت، واژه دین به صورت انتزاعی، بیش از یک معنای اساسی ندارد و آن هم تسلیم و فرمان‌برداری کامل در برابر احکام تکوینی و تشریعی خداوند است.^۱ با این حال، در هر جمله و موقعیت تازه‌ای می‌تواند معنای نسبی ویژه‌ای داشته باشد که این امر ناشی از کاربردهای متنوع آن در بسترهای تاریخی و فرهنگی مختلف است.

در میان اندیشمندان نیز اختلاف نظرهایی درباره تعریف دین وجود دارد؛ اما مقصود از دین در این مقاله، «شیوه رفتار صحیح انسانی آن‌گونه که خداوند می‌خواهد» است.^۲ از منظر قرآن، دینداری به معنای انجام اعمالی است که موجب رضایت الهی باشد: «إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ»؛^۳ همانا دین نزد خداوند اسلام (تسلیم) است.

۲-۲ جوان

واژه «جوان» در زبان فارسی به معنای هر چیزی است که عمر چندانی از آن نگذشته باشد؛ اعم از انسان، حیوان یا گیاهی که به میانه عمر طبیعی خود رسیده باشد.^۴ در فرهنگ عربی نیز دو تعبیر رایج برای جوان وجود دارد: «فتی» به معنای طراوت و شادابی و «شاب» به معنای شکوفایی و برخورداری از حرارت و نشاط.^۵ در قرآن کریم نیز واژه «فتی» برای اشاره به جوانان پاک و بالیمان به کار رفته است؛ مانند اصحاب کهف: «إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَ زِدْنَاهُمْ هُدًى»؛^۶ آنان جوانانی بودند که به پروردگارشان ایمان آوردند و ما بر هدایتشان افزودیم.

۳- اهمیت دوران جوانی

جوانی بهترین و حساس‌ترین دوره‌ی عمر هر موجودی به‌ویژه انسان به شمار می‌رود. در همین دوران است که انسان می‌تواند سرنوشت خود را رقم بزند و افق آینده‌ی خود را روشن و درخشان یا برعکس، تیره و تار سازد.^۷ قالب وجودی یک انسان در دوره‌ی جوانی شکل می‌گیرد و آینده‌ی او بر این اساس رقم می‌خورد. در هر عصر و زمانه‌ای، جوانان بیشتر مورد توجه قرار می‌گیرند و در شکل‌گیری موضوعات مختلف در جوامع نقش مؤثری

^۱ طباطبایی، المیزان، ج ۲۰، ص ۲۹۹.

^۲ توکلی، نظام تربیت توحیدی، ص ۶۱.

^۳ آل عمران: ۱۹.

^۴ دهخدا، لغت نامه، مدخل جوان.

^۵ ویکی‌فقه، مدخل جوانان، ۲۰۲۵.

^۶ کهف: ۱۳.

^۷ سلیمانی فر، شخصیت جوان از دیدگاه قرآن و عترت، ص ۱۵.

ایفا می‌کنند. در این میان، برخی افراد، احزاب، قدرت‌ها و گروه‌ها از احساسات پاک، شور و تحرک و نیروی سازنده‌ی جوانان در راستای منافع فردی و گروهی خود بهره می‌برند.

قرآن کریم و روایات اسلامی به این دوره‌ی حساس نوجوانی و جوانی اهمیت ویژه‌ای داده‌اند. چنان‌که درباره اصحاب کهف آمده است: «إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَ زِدْنَاهُمْ هُدًى»^۱ آنان جوانانی بودند که به پروردگارشان ایمان آوردند و ما بر هدایتشان افزودیم.

همچنین امام صادق(ع) درباره اهمیت جوانان می‌فرماید:

«بر تو باد توجه به جوانان؛ زیرا آنان به هر کار خیر از دیگران پیش‌تازترند»^۲.

در روایات آمده است:

«چون جوان مسلمان قرآن بخواند، قرآن با گوشت و خونس آمیخته می‌گردد و خداوند متعال او را در زمره‌ی پیامبران والامقام نزد خود قرار می‌دهد و در قیامت خداوند خود مدافع او خواهد بود»^۳.

حضرت علی (علیه‌السلام) نیز در خصوص اهمیت جوانی فرموده‌اند:

«در ایام سلامت بدن، سرمایه‌ای فراهم و مهیا سازی و در اوایل فرصت‌های زندگی و نیرو، درس عبرتی نگرفتی و درخشان‌ترین ایام عمر را رایگان از کف دادی. آیا کسی که در جوانی اهل تن‌پروری بوده، می‌تواند در پیری جز شکستگی و ذلت انتظار دیگری داشته باشد؟»^۴

ایشان همچنین فرموده‌اند:

«دو چیز است که فضیلت و برتری آن‌ها را کسی نمی‌داند جز کسی که آن‌ها را از دست داده باشد: جوانی و سلامت»^۵.

این دیدگاه‌ها و آموزه‌ها نشان می‌دهند که دوران جوانی نه تنها از نظر جسمانی، بلکه از نظر معنوی و اجتماعی نیز اهمیت فراوانی دارد. از این‌رو، برای بهره‌برداری بهینه از این دوره، باید جوانان را از لحاظ دینی، اخلاقی و فکری به‌طور مؤثری هدایت کرد تا از این دوران کوتاه و بالارزش، به بهترین نحو استفاده کنند.^۶

^۱ کهف: ۱۳.

^۲ کافی، ج ۸، ص ۹۳، ح ۶۶.

^۳ مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۲، ص ۲۷۸.

^۴ سید رضی، نهج‌البلاغه، خطبه ۱۹.

^۵ همان، حکمت ۳۱.

^۶ لطف آبادی، روان‌شناسی رشد اخلاقی، ارزشی و دینی، ص ۲۵.

ما می‌دانیم گوشت و پوست مردم ما به ویژه جوانان، با عشق و محبت به اهل بیت(ع) آمیخته است. از سوی دیگر معارف اهل بیت(ع) به گونه‌ای غنی است که اگر دقیق و صحیح معرفی شود جوانان به دین بیش‌تر توجه می‌کنند. امام رضا(ع) فرمود: «إِنَّ النَّاسَ لَوْ عَلِمُوا مَحَاسِنَ كَلَامِنَا لَاتَّبَعُونَا»^۱ اگر مردم زیبایی‌های کلام ما را بدانند، از ما پیروی می‌کنند».

شخصی به نام خیثمه می‌گوید: بر امام باقر(ع) وارد شدم. حضرت فرمود: «ای خیثمه! شیعیان ما محبت در دلشان افکنده می‌شود و آنان ما را دوست دارند، در حالی که ما را ندیده و کلام ما را نشنیده‌اند. اگر آنان ما را ببینند و کلام ما را بشنوند، بر هدایت آنان افزوده می‌شود».^۲ امام رضا(ع) نیز فرمود: «تقوا و ورع را مراعات کنید. امانت دار و راست گو باشید. نسبت به همسایه‌ها خوش رفتار باشید. این‌ها چیزهایی است که محمد(ص) بدان‌ها سفارش کرده است. در بین مردم نماز را برپا کنید و به دیدار خویشان خود بروید و به عیادت مریضان بروید. در تشییع جنازه‌ها شرکت کنید. زینت ما باشید و باعث زشتی و وهن ما نباشید. ما را پیش چشم مردم، بد جلوه ندهید و باعث نشوید که مردم به ما بدبین شوند».^۳

۴-۶ میانه‌روی

در هدایت نسل جوان همان گونه که باید به سلیقه‌ها و علاقه‌های آنان توجه کرد و امر رشد و تربیت آنان را با مقتضیات ذات و جوهرشان هم‌آهنگ ساخت، باید از ایجاد شخصیت کاذب و توقع بی‌جا نیز پرهیز نمود.^۴ همچنین دین را نباید به صورت خشک و خشن معرفی نمود، زیرا اسلام دین سمحه و سهله است. متأسفانه گاهی دین به صورتی معرفی می‌شود که برخی جوانان آنان را خشک و سخت و حتی غیرمفید می‌دانند. استاد مطهری داستانی را نقل می‌کند که گویای این حقیقت است: یکی از مقدس‌ها شخصی را که به مسجد می‌آمد و نماز جماعتش ترک نمی‌شد سرزنش کرد که اگر مسلمانی، چرا ریشت را این‌طور کرده‌ای؟ او از همان‌جا سجاده را بر می‌دارد و می‌گوید: این مسجد و این نماز جماعت و این دین و مذهب مال خودتان، رفت که رفت.^۵

^۱ صدوق، عیون اخبار الرضا، ج ۱، ص ۳۰۷.

^۲ همان، ص ۱۴۴.

^۳ کلینی، کافی، ج ۲، ص ۲۱۹.

^۴ نکاتی پیرامون تقویت بنیه علمی اعتقادی و معرفتی نسل جوان، پایگاه اینترنتی حوزه نیوز.

^۵ مطهری، تعلیم و تربیت در اسلام، ص ۱۲۵.

بدین‌سان آنان که منادیان و ناشران فرهنگ اسلام هستند، باید راه‌های معرفی اسلام را بلد باشند و در معرفی آن اعتدال را رعایت کنند. خوش بختانه دین واقع بین اسلام به نکات دقیقی پرداخته که بسیار کارگشاست. وقتی امام علی(ع) با خدمت‌کارش قنبر برای خرید لباس به بازار رفتند و دو پیراهن دو درهمی و سه درهمی خریداری نمودند، امام(ع) پیراهن سه درهمی را به قنبر دادند. قنبر گفت: شما به آن سزاوارتری، چون شما بالای منبر می‌روی و خطبه می‌خوانی. امام(ع) در پاسخ فرمود: «انت شاب و لک شره الشباب؛ تو جوان هستی و میل جوانی داری».^۱

۴-۷ بیان فلسفه احکام

علی‌رغم این که جوانان زمینه‌گرایش به امور مذهبی و دین را دارند، لکن روح جست‌وجوگری نیز دارند. از این رو مطالبی را بهتر قبول می‌کنند که کاربردی و توأم با استدلال باشد؛ بدین منظور که مسائل دینی در کنار مسائل علمی و به صورت تطبیقی بیان شود.^۲ از این رو لازم است تا آن‌جا که امکان دارد فلسفه و حکمت احکام و تعالیم دینی تبیین شود تا جوان ضمن قبول آموزه‌های دینی، با آگاهی، بینش، بصیرت و با انگیزه قوی‌تر به تعالیم دین روی آورند.

امام صادق(ع) در این باره می‌فرماید: «الْعَالِمُ بِزَمَانِهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ الْوَابِسُ»؛^۳ کسی که به زمان خود آگاه باشد، شبهات بر او هجوم نمی‌آورند. این امر می‌طلبد که مربیان و روحانیان با مطالعات گسترده به بیان آموزه‌ها و تعلیمات دین بپردازند.

۴-۸ بیان اهداف دین و نقش آن در زندگی

در تربیت دینی جوانان باید به این اصل مهم توجه داشت که دین، نیاز به تبیین و میزان تأثیرگذاری آن در زندگی جوان دارد. از این رو پیش از آن که بگوییم دین اسلام جامع‌ترین، کامل‌ترین و نیکوترین دین‌هاست، باید بگوییم دین اسلام چیست و اهداف آن کدام است؟ این دین است که به بایدها و نبایدهای انسان جواب می‌دهد، جهان و انسان را هدفمند می‌داند و نقشی اساسی در زندگی مادی و معنوی انسان دارد.^۴

^۱ سید رضی، نهج‌البلاغه، حکمت ۳۳.

^۲ نکاتی پیرامون تقویت بنیه علمی اعتقادی و معرفتی نسل جوان، پایگاه اینترنتی حوزه نیوز.

^۳ کلینی، کافی، ج ۱، ص ۲۷.

^۴ نقش معنویت در زندگی جوانان، پایگاه اینترنتی مرکز اسلامی انگلیس.

قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»^۱ و جن و انس را نیافریدم جز برای آنکه مرا پرستند. همچنین می‌فرماید: «مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنشَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً»^۲ هر کس از مرد یا زن کار شایسته کند و مؤمن باشد، قطعاً او را با زندگی پاکیزه‌ای، حیات [حقیقی] بخشیم. اگر حقیقت دین و نقش آن در زندگی و خوشبختی انسان و اصلاح معاش و... به درستی تبیین گردد، فطرت دین‌گرا و خداجوی جوانان آن را به راحتی می‌پذیرند.^۳

۵- نتیجه‌گیری

نتیجه‌گیری از این مقاله نشان می‌دهد که تقویت بنیه معرفتی جوانان یکی از نیازهای اساسی جامعه دینی است که بر اساس اصول و آموزه‌های دینی میسر می‌شود. ایمان به خداوند و پیروی از آموزه‌های دینی می‌تواند جوانان را در مسیر رشد فکری و معنوی هدایت کند. همچنین، مطالعه قرآن و متون دینی و استفاده از منابع معتبر معرفتی به‌ویژه در قالب تفسیرها و حدیث‌های معتبر، بستر مناسبی برای افزایش آگاهی‌های دینی و فلسفی جوانان فراهم می‌آورد.

ارتباط با جامعه دینی و گروه‌های مذهبی نیز نقش بسزایی در تقویت بنیه معرفتی جوانان دارد. شرکت در فعالیت‌های دینی و تعامل با دیگران نه تنها موجب تقویت احساس مسئولیت‌پذیری و همدلی می‌شود، بلکه فرصتی برای تبادل اندیشه‌ها و رشد معنوی فراهم می‌آورد. از طرفی، دین به‌عنوان یک منبع غنی برای حل مشکلات فردی و اجتماعی، به جوانان ابزارهای لازم برای مقابله با چالش‌های زندگی را ارائه می‌دهد.

در نهایت، اهمیت توجه به راهکارهای عملی دین در پاسخ‌گویی به سؤالات و شبهات جوانان، به‌ویژه از طریق استفاده از شیوه‌های جذاب و مؤثر، در حفظ و گسترش اعتقادات دینی آنان تأثیر چشمگیری دارد. استفاده از ابزارهای نوین برای تبلیغ دینی، همراه با گفت‌وگوهای صمیمانه و فعال، می‌تواند زمینه‌ساز جذب بیشتر جوانان به ارزش‌های دینی و تقویت بنیه معرفتی آنان شود.

بنابراین، با در نظر گرفتن همه این عوامل، می‌توان به این نتیجه رسید که تقویت بنیه معرفتی جوانان نیازمند توجه همزمان به ابعاد مختلف آموزشی، تربیتی، اجتماعی و دینی است که در کنار هم می‌توانند نقش مهمی در ساخت آینده‌ای روشن و آگاه برای نسل جوان ایفا کنند.

^۱ ذاریات: ۵۶.

^۲ نحل: ۹۷.

^۳ راهکارهای جذب جوانان به دین، پایگاه اینترنتی حوزه نت.

منابع

- قرآن کریم.
- رضی، سید محمدحسین، نهج البلاغه، ترجمه محمد دشتی، قم: مؤسسه نشر نهج البلاغه.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷ق). الکافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر. (۱۴۰۳ق). بحار الأنوار. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- شیخ صدوق. (۱۴۰۴ق). عیون اخبار الرضا. قم: نشر جهان.
- طباطبایی، سید محمدحسین. (۱۳۷۵). تفسیر المیزان. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۷۸). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- دهخدا، علی اکبر. (۱۳۷۲). لغت نامه دهخدا. تهران: دانشگاه تهران.
- مطهری، مرتضی. (بی تا). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: صدرا.
- روان شناسی رشد اخلاقی، ارزشی و دینی در نوجوانی و جوانی. (۱۳۷۶). حوزه و دانشگاه، شماره ۲.
- نظام تربیت توحیدی با تمرکز بر تربیت جوان. (۲۰۲۵). بازیابی شده از:
<https://bartarinarezu.ir/product/نظام-تربیت-توحیدی-با-تمرکز-بر-تربیت-جوان/>
- بررسی آیات امیدبخش قرآن با تأکید بر تقویت روحیه جوانان. (۲۰۲۵). بازیابی شده از:
<https://elmnet.ir/article/۱۰۸۵۹۵۷۴-۴۵۶۳۲>
- جایگاه جوانان در سیره نبوی. (۲۰۲۵). ویکی فقه. بازیابی شده از:
https://fa.wikifeqh.ir/جایگاه_جوانان_در_سیره_نبوی
- شخصیت جوان از دیدگاه قرآن و عترت. (۲۰۲۵). بازیابی شده از:

<https://ensani.ir/fa/article/۱۳۹۹۹۴>

- نکاتی پیرامون تقویت بنیه علمی اعتقادی و معرفتی نسل جوان. (۲۰۲۵). بازیابی شده از:

<https://www.hawzahnews.com/news/۱۰۸۸۷۷۴>

- راه‌کارهای جذب جوانان به دین. (۲۰۲۵). بازیابی شده از:

<https://hawzah.net/fa/Magazine/View/۵۳۸۷/۸۱۷۳/۱۰۷۷۴۹>

- نقش معنویت در زندگی جوانان. (۲۰۲۵). بازیابی شده از:

<https://ic-el.uk/fa/۲۰۲۵/۰۲/۰۱> /نقش-معنویت-در-زندگی-جوانان-چالشها،-ف/

- ویکی‌فقه. (۲۰۲۵). جوانان (قرآن). بازیابی شده در ۲ مه ۲۰۲۵ از:

<https://fa.wikifeqh.ir> /جوانان_(قرآن)

- Ensani.ir. (۲۰۲۵). شخصیت جوان از دیدگاه قرآن و عترت. بازیابی شده در ۲ مه ۲۰۲۵ از:

<https://ensani.ir/fa/article/۱۳۹۹۹۴>

- Hawzah.net. (۲۰۲۵). روان‌شناسی رشد اخلاقی، ارزشی و دینی. بازیابی شده در ۲ مه ۲۰۲۵ از:

<https://hawzah.net/fa/Article/View/۸۱۲۱۲>

- Hawzah.net. (۲۰۲۵). راه‌کارهای جذب جوانان به دین. بازیابی شده در ۲ مه ۲۰۲۵ از:

<https://hawzah.net/fa/Magazine/View/۵۳۸۷/۸۱۷۳/۱۰۷۷۴۹>